

Ville-Juhani Sutinen

ARKTIS

LIKAISTA LUNTA

LIKE

Tekijä kiittää Tiedonjulkistamisen neuvottelukuntaa ja Suomen Kirjailijaliittoa apurahoista teoksen kirjoittamiseen sekä Kirjallisuuden edistämiskeskusta ja Suomalais-norjalaista kulttuurirahastoa tuesta teoksen edellyttämiin matkoihin.

© Ville-Juhani Sutinen & Like Kustannus / Kustannusosakeyhtiö Otava 2021

Kansi: Tommi Tukiainen

Taitto: M. Pietikäinen

LIKE

Like Kustannus

Helsinki

www.like.fi

ISBN 978-951-1-38330-7

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2021

Seuratkaa siis minua – sillä laillani te olette aloittelijoita arktisessa matkailussa – ja jakakaa kanssani, jos vain pystyn tuomaan ne teille, kaikki nautinnot ja huolet, jännitykset ja uupumukset, joita tulevat mailit tuovat tullessaan.

ROCKWELL KENT, *N BY E* (1930)

SISÄLLYS

ESIPUHEEN PAIKALLA: KAARNI 9

-167,7-29,4

1. HIIHTORETKI HUOMISEEN 17
Muonio
2. ARKTISIA UNELMIA 35
Ekkerøy
3. KVEENIEN MAILLA 59
Itä-Ruija
4. MUSTAVALKOINEN MAA 87
Huippuvuoret
5. JÄÄTYNEEN TUKIKOHDAN TUOREET MANSIKAT 111
Kangerlussuaq
6. TUHON TURISTIT 139
Ilulissat

7. VALKOISTA JA PUNAISTA JÄÄTÄ.....	171
<i>Pietari</i>	
8. PORTTI ARKTIKSELLE	197
<i>Arkangeli</i>	
9. SANKARIKAUPUNKI.....	221
<i>Murmansk</i>	
10. BETONINEN ALKUPERÄISKANSA	239
<i>Lovozero</i>	
11. NIKKELIN HINTA.....	261
<i>Nikel</i>	
12. TUONTIPULUJA SULAVASSA PAKASTIMESSA.....	281
<i>Vorkuta</i>	
13. AIKAAN JÄÄTYNYT MAAILMA	301
<i>Kadykšan</i>	
JÄLKISANA: JOUTSENET NAAMIOVÄREISSÄ.....	319
VIITTEITÄ JA TAUSTOJA	321
LÄHTEET	325

Esipuheen paikalla:

KAARNI

Pahvirasiassa haalistuu joukko sekalaisia valokuvia lapsuus- ja nuoruusvuosiltani, itäsaksalaisella muovikameralla napattuja muistoja, jotka äitini on antanut minulle säilytettäväksi. Yhdessä niistä olemme veljeni kanssa tunturin laella. Kuva on Lapin-matkalta, olemme jotakuinkin kymmenen ikäisiä. Istumme, tai oikeammin makaamme, samanlaisissa mutta eri värisissä tuulipuvuissamme (veljelläni sininen, minulla vihreä) molemmin puolin metrin korkuista sortuneen pyramidin muotoista kivikasaa, jonka keskellä on keltaiseksi maalattu suurempi kivi. Asetelma merkitsee tunturin huippua, ja samalla se on kohta, johon polku päättyy. Sitä kohti olemme kiivenneet, sinne olemme päässeet. Sen vuoksi poseeraamme jäkälöityneen keon vieressä lapsen kaikella itsetietoisella rehvakkuudella. Päämäärä on tietenkin täysin sattumanvarainen. Vuorilla ei ole sellaisia teräviä huippuja kuin sarjakuvissa, ja muistan, kuinka se harmitti minua lapsena. Jotta tunturin voisi valloittaa, lakikohta on pitänyt keksiä ja ilmaista keinotekoisella merkillä, kuten kasalla kiviä, joista yksi on keltainen. Tällainen on meidän luontomme.

Ennen kuin ryhdyin kirjoittamaan tätä kirjaa olin käynyt useita kertoja maapallon pohjoisimmissa osissa työn tai huvin vuoksi. En kuitenkaan ollut katsonut pohjoista sellaisenaan, vaan fokukseni oli ollut toisaalla, esimerkiksi Neuvostoliiton vankileirien kartoittamisessa tai hiihtoretissä. Arktis oli aina kulissi jollekin muulle.

Siitä lähti käsillä olevan teoksen idea. Haluan tuoda keskiöön arktisen alueen itsensä ja tarkastella sitä sellaisena kuin se on tällä vuosituhannella. Pohjoista katsotaan edelleen usein historiallisen myytin kautta, mikä värittää – tai oikeammin valkaisee – tulkintoja. Toivon löytäväni Arktiksen toisen tarinan.

Matkustaessani eri puolille pohjoista tämä päämäärä mielessä olen saanut yllättyä ja järkyttyäkin. Arktinen alue on aivan muuta kuin kuvitellaan. Olennainen osa sitä ovat nykyään ihmisen jäljet. Monista pohjoista käsittelevistä romaaneista ja matkakirjoista poiketen en siis ihastele puhtoista lunta, jylhiä vuoria tai ylhäisessä yksinäisyydessään luonnon ilmiöitä vastaan kamppailevia eläimiä, vaan keskityn jokapäiväiseen, banaaliinkin pohjoiseen sellaisena kuin se on marketteineen, tehtaineen ja muine nykyajan ilmiöineen.

En myöskään etsi kaikkein syrjäisimpiä, pimeimpiä ja kylmimpiä kolkkia, vaikka se houkuttelisi, tuntuuhan Arktis suorastaan edellyttävän meiltä seikkailuja ja vaaraa. Sen sijaan tavoitteeni on löytää pohjoiseen keinotekoisesti luotuja paikkoja. Yksi arktisen alueen erityispiirre on, että ilmasto ja maaperä eivät ole ihmisille suotuisia, mutta siitä huolimatta ihminen tarvitsee sitä ja asuu siellä. Tämän seurauksena modernin eteläisen ihmisen suhde pohjoiseen on väistämättä luonnonvastainen, vaikka mielimme kuvitella juuri pohjoisen luonnolliseksi. Myös pohjoisen idealisointi ja omat ennakkoluuloni kuuluvat kirjan aihepiiriin. Yhtä paljon kuin Arktista itseään, tarkastelen meidän siitä itsellemme luomaa kuvaa. Kirjassa mukana olevat valokuvat matkoiltani olen valikoinut samalla periaatteella: antaakseni pohjoisen puhua itsestään sellaisena kuin se on, ei sellaisena kuin haluamme sen nähdä ja sitä kuvata.

Arktis on keskeisessä roolissa globaalin maailman muutoksissa. Pohjoista käytetään koko ajan enemmän niin luonnonvarojen hankintaan kuin liikenteeseenkin. Samalla siellä tapahtuvat mullistukset, kuten merijään sulaminen, ovat merkkejä tulevasta. Arktis on meidän huomisemme laboratorio. Siksi sitä on katsottava silmiin sen sijaan

että sen ympärillä jähkailtaisiin hämillisenä kuin vastarakastunut. Yhtä olennainen asema pohjoisella on ollut vain joitain kertoja historiassa, esimerkiksi löytöretkien aikakaudella.

Arktinen alue voidaan määritellä eri tavoin. Seuraan itse kah-ta rajaa, 66-leveyspiirillä kulkevaa pohjoista napapiiriä ja Arktisen neuvoston määrittelemää arktista vyöhykettä. Kaksien standardien käyttäminen johtuu siitä, että suoraan kulkeva napapiiri ei huomioi paikallisia olosuhteita. Esimerkiksi Grönlannin eteläosa, joka vastaa ideaa Arktiksesta, ei sijaitse napapiirin pohjoispuolella mutta kuuluu Arktisen neuvoston puitteisiin. Osa tarkastelemistani paikoista on virallisesti subarktisia, mutta käytän selvyuden vuoksi käsitettä Arktis kaikista niistä kohteista, jotka ovat napapiirin tai arktisen vyöhyk-keen yläpuolella.

Matkareittini kulkee aluksi Suomen ja Norjan pohjoisosiin, loikkaa sieltä Huippuvuorille keskelle Jäämerta ja jatkuu länteen Grönlantiin. Kirjan toisella puoliskolla matkustan Venäjällä, joka on arktisista val-tioista suurin. Taival etenee Suomen rajalta Venäjän pohjoisosien hal-ki aina Itä-Siperian perukoille saakka.

Kun katson arktisen alueen karttaa, mieleeni tulee Bysantti. Toisin kuin kartoissa usein, keskiössä ei ole maa vaan meri, eikä sitä hallitse yksi valtio, vaan merta ympäröi useiden maiden kokonaisuus. Arktis on tässä mielessä aivan omanlaisensa maailma. Voi vain toivoa, ettei se muodostu samanlaiseksi jännitekentäksi kuin Bysantti ja tuhoudu sisäisiin ristiriitoihin.

Monilla Pohjois-Amerikan ja Grönlannin arktisilla alkuperäiskansoil-la, muun muassa inuiiteilla ja jupikeilla, oli ja on joskus edelleen tapa-na rakentaa kivikumpuja tai -torneja, joita kutsutaan kielestä riippuen käsitteellä *inuksuk*, *inukbuk* tai *inussuk*. Yksinkertaisimmillaan kyse oli pystyyn asetetusta kivistä, monimutkaisimmillaan vaivalla koo-tusta kivimonumentista. Inuksukien tarkoitukset vaihtelivat ajasta ja paikasta riippuen. Joidenkin oli määrä merkata reittejä tai metsästys- ja kalastuspaikkoja, toiset taas olivat koodattuja viestejä siitä, kuka

alueella oli käynyt tai kuka siellä asui. Inuksuk on sittemmin valittu symboliksi Kanadan Nunavutin territorion lippuun.

Vastaavia rakennelmia pystytettiin Euroopassakin jo esihistoriallisella ajalla. Gaelinkielen sana *càrn* on pohja nykyenglannin sanalle *cairn*, joka tarkoittaa tällaista kiviasetelmaa. Sana viittaa myös hautakumpuun, jollaisia oli Brittein saarella. Suomeksi käsitteellä ei ole kunnollista vastinetta, joten olen katsonut parhaaksi keksiä sellaisen tämän kirjan tarpeisiin: kaarni.

Arktisten löytöretkien aikaan kaarnit olivat yleinen tapa kertoa menestyksistä ja tappioista. Monet pohjoisen retkikunnat kasasivat pienen kivitornin saavuttamaansa kohteeseen ja jättivät sen sisään viestin, jossa kerrottiin kuka paikalla oli käynyt ja koska. Jos laiva joutui haaksirikkoon ja miehistö pelastui maihin, silloinkin koottiin kaarni. Kaarniin saatettiin laittaa myös laivan lokikirja. Tornit olivat siis eräänlaisia alkukantaisia mustia laatikoita, jotka paljastivat vuosikymmenten tai jopa vuosisatojen jälkeen paikalle sattuville, missä laiva ja sen miehistö olivat olleet ja mitä niille oli tapahtunut.

Nykyään maalatuista kivistä muodostettuja kaarneja näkee pohjoisilla alueilla merkkiaamassa vaellusreittejä ja viestittämässä vaaranpaikoista kulkijoille. Myös kivikasa lapsuuteni valokuvassa on alkeellinen kaarni.

Tämä teos toimii toivoakseni kaarnina sanan kaikissa merkityksissä. Ensinnäkin se on suuntamerkki, joka kertoo missä menemme juuri nyt. Samalla se on väistämättä hautapaasi meille, jotka olemme olleet täällä vähemmän aikaa kuin Arktis ja myös tulemme olemaan vähemmän aikaa. Ennen kaikkea haluaisin kirjan olevan kivisynterisiin sujautettu viesti, jonka ihmiset joskus aikojen päästä löytävät ja josta he voivat lukea mitä meille tapahtui ja miksi toimimme niin kuin toimimme suhteessa arktiseen alueeseen.

Oli maapallon huomoinen millainen hyvänsä, arktinen alue tulee olemaan erilainen kuin ennen ja nyt. Näin ollen tulevaisuuden ihmisiä kiinnostaa, missä meidän haaksirikkoutuva maailmamme kulki ja mitä sen miehistö mietti pohjoisen muuttuessa. Siis

tulevaisuuden lukija, sinä joka ihmettelet maailman menoa ja kaivat tämän viestin esiin satojen vuosien päästä: me emme tarkoittaneet pahaa; ainakaan kaikki meistä; ainakaan pelkästään. Osa meistä halusi ja jopa yritti olla hyviä. Samalla me kuitenkin olimme hyväuskoisia, joko typeryyttämme tai tahallamme, jotta meidän ei olisi tarvinnut ajatella elämäntapamme seurauksia. Me ajelehdimme kohti sitä maailmaa, jossa te elätte, ja aavistimme mihin olimme menossa, mutta emme tehneet asialle juuri mitään. Sen sijaan pidimme yllä ideaa ikuisesti muuttumattomasta pohjoisesta.

Mikä oikein johdatti meidät kiipeämään veljeni kanssa tunturille jonkun kivikasan luo? Me olimme varmasti vilpittömästi innoissamme Lapista, mutta samalla me toteutimme eteläisen ihmismielen kaavaa, joka on pidemmän päälle vahingollinen. Me halusimme valloittaa pohjoisen, tavoittaa huipun. Ja miksi sitä pidettiin niin tärkeänä, että se oli tarpeen ikuistaa valokuvaan, vaikka kolmekymmentä vuotta siten kuvia otettiin huomattavasti vähemmän kuin nyt? En tiedä. On joka tapauksessa selvää, ettei kyseessä ole mikään luonnonlaki vaan kulttuurinen malli, josta meidän on ilmeisen vaikea päästä eroon.

29.10.2020

Ville-Juhani Sutinen

-167,7-29,4

1

IIIHTORETKI HUOMISEEN

Muonio, 67°57'07.7"N 24°04'55.7"E

Valkea lumi kuultaa kirkkaassa valossa kuin pakastettu ihra. Hangen pinta on kivenkova. Rannassa retkottaa hajonnut potkukelkka, jonka istuimeen on sidottu vanha muovinen olutkori. Siihen saakka katuvalot yltävät.

Sitten alkaa pimeys. Hiihdän hämärässä yli Jerisjärven jään. Linnunrata piirtyy esiin kuin taivaan pintaan kiinni jäätyneenä. Kuu levittää himmeää hehkua selälle. Vasta aivan läheltä erottaa vastarannan hylätyn venevajan, jonka vierestä alkaa merkitty reitti.

Umpihangen jälkeen sukset mukautuvat helposti havumetsää halkovaan latuun. Pyrin alusta asti pitämään tahdin tasaisena: työntö sauvalla, potku jalalla, työntö, potku, työntö, potku... Ajatukset lähtevät kuitenkin pian luisumaan uriltaan.

Lumella kimmeltelee pieniä tähtiä, jotka kuuluvat erottamattomasti mielikuvaan kylmyydestä: varhaisimmissa muistoissa pakkaspäivistä lumi on juuri sellaista glitterhileistä kamaraa. Kimmellys johtuu valon taantumisesta kiteisestä muodosta, mutta tieteelliset faktat eivät pysty selittämään maagista tunnetta, jonka hohde herättää. Aivan kuin olisi avannut joulukoristeita täynnä olevan laatikon ja hopeanauhat pursuilisivat yli reunojen.

Lapsuusmuistoissa talvet täyttyvät aina valosta. Tosiasiassa talvipäivät ovat kuitenkin pimeitä. Aurinko näkyy tähän vuodenaikaan täällä,

67 leveyspiirillä Muonion itäpuolella, vain pari tuntia, ja nytkin on sysipimeää.

Tai ei aivan. Tasaisin väliajoin tykkylumen vanhuksiksi painamien puiden lomassa kohoaa epäluonnollisen suora runko: valopylväs. Sähkön luoma himmeän kellertävä loiste ei paljasta metsää, vaan kuoruttaa sen kelmeydellä.

Tuollainen hellä hohka vaikuttaa lumen kimalluksen lailla kuuluvan ideaan talvisesta metsästä. Todellinen talvinen metsä olisi jo viiden aikaan iltapäivällä synkkä ja vaarallinenkin. Vaikka kuun valo kertautuu lumesta ja auttaa näkemään jotain niillä pätkillä, joilla valaistusta ei ole tai lyhdyt ovat rikki, hämärä saa aikaan väristyksiä.

Sähköllä valaistu metsä sen sijaan tuntuu luonnolliselta, vaikka sillä, että jossain tuhannen kilometrin päässä tuotetaan atomeja halkomalla energiaa, joka siirretään lankaa pitkin keskelle korpea sytyttämään katusyhty, ei ole objektiivisesti ajatellen mitään tekemistä luonnon kanssa. Tämä ei ole välttämättä hyvä tai paha asia – se on tosiasia.

Ja oli miten oli, olen ainakin itse mielissäni voidessani hiihtää erämaassa vailla pelkoa ja silti luonnon keskellä.

MEIDÄN ARKTIKSEMME

Reiteni tuntuvat pakastefileiltä, hiki routii pipon reunaan koppuraisen sädekehän. Jatkan silti eteenpäin. En voi lopettaakaan tai paleltuisin näille sijoilleni. Arktisen alueen eläimetkin ovat aina liikkeessä – joko etsimässä ruokaa tai suojaa, tai muuttamassa. Ne eivät pysähdy, sillä silloin ne kuolisivat. Ja jos ne eivät kulje, ne ovat hievahtamatta paikoillaan ja säästävät siten energiaa. Jääkarhu voi istua tuntikausia hylkeen hengitysauskon ääressä neljäkymmenen asteen pakkasessa odottaen saalistaan. Sinä aikana se on täysin aloillaan, jottei pelottaisi hyljettä ja jottei tuhlaisi lämpöä. Sydäntalvella jääkarhut ja monet muut arktiset eläimet vääntävät kehon säädöt hengissä selviämisen vaatimaan minimiin, vaikka eivät ruskeakarhujen tavoin nuku talviunta.

Työntö, potku, työntö, potku... Pysähtymisessä ei edes olisi mitään mieltä, sillä sinne mistä lähdin on jo yli kuusi kilometriä ja kääntöpäikälle toinen samanmoinen. Välillä ei ole mitään. Metsätaipaleen halki hiihtäessään tuntee olevansa irrallaan ihmisen maailmasta. Koen suurta rauhaa, ylevää yksinäisyyttä.

Se on kuitenkin liioittelua, sillä onhan täällä vaikka mitä, jos asiaa miettii hieman tarkemmin: sähkövalot, koneella tehty ura ja hyvät reittiopasteet. Latu on kovettunut railoiksi, joilta sukset eivät voi lipsahtaa sivuun.

En ole hetkeäkään vaarassa. Päinvastoin, moni tekijä suojelee minua uhilta, jotka muuten väijyisivät ihmistä tässä ympäristössä. Olen koko ajan vähintään epämääräisesti tietoinen siitä, missä maantie kulkee, ja joskus erotan auton äänen tai näen etuvalojen vilahtavan puuden lomassa. Puhelimen kuuluvuuskin katoaa ainoastaan parin kilometrin ajaksi reitin puolivälin jälkeen. Voisin koska tahansa soittaa jollekulle tai googlata reseptin maukkaalle rommitotille, josta haaveil-la kannustaakseni itseäni jatkamaan perille.

Näistä tosiasioista huolimatta muutaman tunnin mittainen hiihtoretkei Lapin erämaassa saa minut kokemaan yhteyttä pohjoiseen. Luullakseni se on vain inhimillistä. Kun sanon kokevani Arktiksen, kyse on meidän pohjoisemme, meidän Arktiksemme. Se ei ole enää eroteltavissa ihmisen toiminnasta, halusimme tai emme.

Pohjoinen elää jo antroposeenin aikaa.

Eteläisille ihmisille pohjoisen luonnosta ja luonnosta yleensä on tullut elämys. Se käydään kokemassa kuin teatteriesitys tai konsertti. Puhutaan paljon metsän parantavista vaikutuksista. En kiistä luonnon kykyä tehdä ihmiselle hyvää, mutta sen käsitteellistäminen ja kaupallistaminen muuttaa sitä. Kun käytämme tätä puhetapaa, emme enää puhu todellisesta luonnosta vaan itseämme varten keksimästämme luonnosta.

Samalla tavalla olemme vuosisatojen ajan tehneet arktisen alueen ihmisistä meidän ihmisiämme, ja se jatkuu vielä nykyäänkin. 1500-luvulta aina 1900-luvun alkuun asti pohjoisen alkuperäiskansoja, mukaan lukien saamelaisia, esiteltiin eteläisen Euroopan kurioositeetti-

kabineteissa, friikkiinäytöksissä ja eläintarhoissa. Vallitseva pohjoinen orientalismi puolestaan saa aikaan sen, että Arktiksella asuvien kuvitellaan haluavan säilyttää ikuisesti vanhat traditionsa. Meidän on vaikea hyväksyä sitä, että jotkut inuiitit ja saamelaiset tahtovat muiden lailla katsoa keskinkertaisia viihdeohjelmia ja lentää lomalle aurinkorannoille. Toivoisimme heidän pysyvän kuurankukkasten kirjomassa fantasiamaailmassa takomassa nahkarumpujaan ja vaalimassa pohjoisen ihannetta. Venäjän ja Kanadan arktisesta alueesta kerrottaessa toistetaan tavan takaa alkuperäiskansojen legendoja, aivan kuin ne voisivat jotenkin selittää paikkojen olemuksen, vaikka nykypäivän legendat ovat öljynjalostamoja ja turistikymälöitä.

Pohjoisen ”autenttiset” ihmiset tuntuvatkin toimivan eräänlaisena panttina Arktiksen aitoudesta. Lapin-turisti voi yöpyä lämmitetyssä lasi-igluhuoneessa ja käydä arktisella safarilla moottorikelkalla, kunhan hotellin vastaanotossa ja moottorikelkan pukilla vain on se paikallinen hahmo neljäntuulenlakki päässään.

Kun tulemme pohjoiseen, mukanamme on fyysisten varusteiden lisäksi henkiset varusteet. Ei tietenkään olisi mielekästä lähteä hyiseen korpeen pelkissä kalsareissa ja puukko kädessä, ellei sitten sattuisi olemaan venäläisen extremeohjelman osallistuja. Ja olisiko sekään luonnollista, vai pitäisikö täysin autenttisen luontokokemuksen löytääseen luopua kaikista vaatteista ja välineistä? Ja muustakin kulttuurista? Kenties jopa kielestä...

Kukin vetää rajan haluamaansa kohtaan, mutta ilmeistä on, että luonnollisuus on nykyään meidän määritelmämme, meidän luontomme. Tämä korostuu Arktiksella. Jossain Tyynenmeren saarella voisi ainakin aamuisin köllötellä alastomana sannalla ja kirjaimellisesti odotella hedelmän putoavan kouraan, mutta pohjoisessa karvaton ja mursuun nähden vähärasvainen ihminen tarvitsee hienostuneita välineitä ja varotoimenpiteitä selvitäkseen.

Nauttiakseen siitä, miltä suojautuu.

Työntö, potku, työntö, potku... Kymmenen kilometrin jälkeen euforia saa vallan, kylmyyttä tai uupumusta ei tunne.

TOINEN TARINA

Kirjoittakaapa Googlen kuvahakuun sana ”Arktis”. Näytölle vyöryy merestä kohoavia jäävuoria, etäisyyksiin jatkuvaa lumimaisemaa, upeita pakkasmuodostelmia, suloinen hiutaleenvalkea kuutti, uiva jääkarhu, algoritmin mukaan harhauttama pingviini, kaksi inuiittia keihäät kädessään, ja valkeutta, valkeutta ja vielä kerran valkeutta.

Ensimmäinen kuva, jossa on merkkejä ihmisen läsnäolosta tai meidän vaikutuksestamme pohjoisen maisemaan, tulee eteen kun valkeuden selaaminen alkaa jo aiheuttaa lumisokeutta. Kuvassa on Rogatševon lentotukikohdan tutka-asema Venäjälle kuuluvalla Novaja Zemljan saarella. Aiemman valokuvan kahta inuiittia ei oikein voi laskea häiriötekijöiksi, sillä heidät on esitetty totuttuun tapaan harmoniassa luonnon kanssa.

Samalla on tietenkin selvää, että jäävuoret ja kuutit eivät ottaneet selfieitä. Ihminen on ne valokuvannut. Vaikka häntä ei näy, hän on koko ajan siellä. Ihminen hallitsee arktista maisemaa katseellaan ja aikaansaannoksillaan. Itse asiassa Arktis on täynnä meidän jälkiämme. Siitä huolimatta haluamme nähdä sen tyhjänä.

Ei tarvitse kuin miettiä mitä tahansa Lapin matkamuistomyymälää, kun tämä tulee ilmeiseksi. Postikorttitelineen korteissa on kuvia niistä teemoista, joita Googlekin tarjoaa. Valkeudesta poikkeavat ainoastaan ruskamaiset, mutta nekin on kuvastossa idealisoitu koskemattomiksi. Hiihtokeskukset ja myymälät, joissa postikortteja kaupustellaan, seisovat keinotekoisina keskellä sitä samaa maisemaa. Niitä itseään ei kuitenkaan korteissa ei näy, ei ainakaan ABC-asemia ja rুমia betonihotelleja. Jonkun hurmaavasti harmaantuneen kelomökin voi toki painaa postikorttiin, mieluiten revontulien loiste taustallaan.

Haave muuttumattomasta pohjoisesta ei ole vain hupaisa erehdys tai koomista nostalgiaa, vaan sillä on todellisia seurauksia. Puhetaan pohjoisen mielikuva estää meitä sisäistämästä sitä, mitä arktiselle alueelle tapahtuu juuri nyt.

Tässä tilanteessa on kaksi mahdollisuutta. Joko meidän pitää muuttaa toimintaamme niin, että se vastaisi mielikuvaa, tai sitten meidän on muodostettava kokonaan uusi kuva. Koska näyttää siltä, että ensimmäiseen ihminen ei pysty, vaihtoehdoksi jää jälkimmäinen. Arktisen idea on päivitettävä vallitsevan tilanteen tasalle.

VALKOPESTY ARKTIS

Antiikin Kreikassa uskottiin yleisesti, että jossain kaukana pohjoisessa ihminen voi elää puhtaasti. Tämä oli tietenkin fantasiaa, samoin kuin keskiaikaisten karttojen tuntemattomille arktisille alueille viskotut toinen toistaan oudommat otukset, kuten syöksyhampain varustettu räpyläjalkainen merisika tai viulua vinguttava iktyosentauri, eli ihmisen, hevosen ja kalan risteymä – onneksi hyvältä toinen sellainen.

On kuitenkin helppo ymmärtää, mistä idea arktisen alueen puhdistavasta vaikutuksesta kumpusi. Hehkua lumi ja kiiltävä jää tuntuvat intuitiivisesti vierailta lialle. Kenties tässä ajattelumekanismissa on jopa jotain evolutiivista, sillä pakkanen nitistää monia syöpäläisiä, esimerkiksi luteita, paremmin kuin muut menetelmät.

Historioitsija John McCannon on tehnyt kiinnostavan huomion, että neuvostoliittolaiset tutkimusmatkailijat esiintyivät arktisten retkiensä aikana aina korostuneen suittuina ja siisteinä, parta ajettuna, hiukset kammattuna ja hyvin pukeutuneina. Pohjoinen ikään kuin puhdisti heidät, nosti heidät korkeammalle kultivoituneisuuden tasolle. Anekdootin mukaan Pohjoisnavalle 1930-luvun lopulla tutkimusaseman perustanut neuvostoliittolainen retkikunta peräti pystytti navalle kyltin, jossa luki: ”Pyyhkikää jalkanne.”

Valkeuteen on nivoutunut eteläisissä kulttuureissa voimakkaita kulttuurisia merkityksiä. Niiden vuoksi olemme yhä alttiita kuvittelemaan tai ainakin teeskentelemään pohjoisen olevan koskematon kuin alttarille talutettava morsian.

On kiinnostava kysymys, mihin me tarvitsemme tarinaa puhtaasta pohjoisesta. Selvästi se on meille tärkeä, koska pidämme sitä hengissä siitäkin huolimatta, että se ei ole totta ja rationaalisella tasolla tunnustamme tämän. Jos ihminen valehtelee näin tökerösti itselleen yhdessä muiden kanssa, sille on paras olla pätevä syy.

Tänä aikana, kun tosiasiat ilmastonmuutoksesta ja napajään sulamisesta ovat jokaisen ulottuvilla, puhdas pohjoinen on kuin viimeinen osoitus siitä, että emme ole tuhonneet kaikkea, emmekä voikaan tuhota. Arktis on kyllä vaarassa, tämä tunnustetaan, mutta samalla juuri sitä kautta annetaan ymmärtää, että aito luonto on vielä siellä ja voimme pelastaa sen jos haluamme. Se, että voimme suojella jotain, todistaa sen olevan yhä olemassa.

Koskemattoman Arktiksen mielikuvaa käytetään jatkuvasti yhteiskunnallisissa ja poliittisissa keskusteluissa. Yksille valkean pohjoisen idea on todiste siitä, että arktisella alueella riittää yhä tilaa tehtaille ja kaivoksille. Toisille se taas on viimeinen neitsyt, jonka impeyden vaalimisella perustellaan kaikki rajoitukset. Jälkimmäinen näistä on Arktiksen kannalta huomattavasti parempi vaihtoehto, mutta on vaikea olla huomaamatta, että myös se perustuu valheellisiin käsityksiin. Tämä ei tarkoita, etteikö Arktista pitäisi suojella. Se tarkoittaa vain, että sitä pitäisi suojella realistisemmin, paremmilla perusteilla.

Nykyään meillä on valta tuhota arktisen alueen nykyinen ekosysteemi, varsinkin pohjoisen napa-alueen jääpeite, ja sen lisäksi meillä on valta naamioida tämä tuho, kertoa se itsellemme tavalla, joka antaa mielenrauhan.

Ihanne valkoisesta pohjoisesta on denialismia, kauniimpi muoto ilmastonmuutoksen kieltämisestä. Emme halua muuttaa tapojamme, mutta emme myöskään menettää pohjoisen ideaa, joten syömme jäätelökakun ja säästämme sen.

Toisinaan tuntuu, että suhteemme pohjoiseen on kuin lapsella. Kimmeltävä lumi lumooa meitä, ja haluamme kokea sen aina uudelleen. Pohjoinen ei kuitenkaan ole enää sellainen kuin haaveissa. Sen tajutessamme taannumme lapsiksi ja uneksimme valkoisen Arktiksen.

Geopolitiikan asiantuntija Charles Emmerson on verrannut arktisen tilan kiintopisteettömyyden aikaansaamaa hahmottamistapaa lapsen maailmaan, jossa ei ole valmiita malleja. Pohjoinen siis tarjoaa meille myös tilaisuuden taantua. Ehkä me jopa kaipaamme sitä: että saamme pettää itseämme ja kertoa tarinaa ihanteellisesta paikasta maailman reunalla.

Vääristyneen suhteemme pohjoiseen osoittaa se, kuinka esitämme arktisen alueen ulospäin. Tämä ilmenee erityisen hyvin Suomessa, jossa Arktis on sekä suojeltu että hyväksikäytetty. Samaan aikaan, kun tekemme turmelevat peruuttamattomasti monia paikkoja, me myymme pohjoisen valkopestyä ideaalikuva ympäri maailmaa.

Autenttisen Arktiksen kaupallistaminen on jatkunut kauan. Arktinen turismi alkoi 1800-luvulla, jolloin varakkailta oli mahdollisuus lähteä etsimään autenttisia alueita Alaskaan, Kanadan saaristoon ja Huippuvuorille, joilla järjestettiin niin sanottuja napasafareita. Viime vuosikymmeninä, samaan aikaan kun pohjoisen todellisuus on muuttunut yhä vähemmän valkoiseksi, sen markkinointi on mennyt koko ajan pidemmälle.

Pohjoisen päälle laitetaan aina vain uusi kerros rappausta. Peittäessään todellisuuden siitä tulee todellisuutta.

KAATOPAIKKA NIMELTÄ ARKTIS

Maineikas tutkimusmatkailija Martin Frobisher rantautui 1578 uudelleen Baffinin saarelle, joka silloin tunnettiin nimellä Meta Incognita, ”tuntematon raja”. Hänen oli miehistöineen tarkoitus edistää paikan asuttamista. He kokosivat saarelle kivirakennuksen, täyttivät sen erilaisilla työkaluilla, leluilla ja helyillä, ”pilleillä ja piipuilla” – ja sitten jättivät kaiken keskelle pohjoista erämaata palaamatta enää koskaan. Ilmeisesti ideana oli joko tarjota paikallisväestön kummasteltavaksi sellaista tavaraa, josta heidän kanssaan tehtiin muutenkin kauppaa, tai varustautua Baffinin saaren asuttamista varten tuomalla sinne

tarpeellisia käyttöesineitä, tai molempia. Oli miten oli, Frobisher ei milloinkaan tullut takaisin, ja hylätty rakennus kampeineen jäi keskelle Pohjois-Amerikan arktista aluetta kuin jättimäinen kaarni, johon oli tungettu länsimaisen kulttuurin saavutukset, samaan tapaan kuin Voyager-avaruussukkulaan 400 vuotta myöhemmin. Frobisherin krääsällä täytetty kivimaja oli ensimmäinen tietoisesti pohjoiseen jätetty romukasa.

Ihmisen näkyvimpiä ja vaikuttavampia jälkiä pohjoisessa ovat nykyään rakennukset, rauta- ja maantiet sekä roskat.

Jo 1700-luvulta saakka pohjoiseen on syydetty kaikkea mahdollista kaivoksista kiskoihin. Yksi menettelytavan suurimmista ongelmista on, että arktisille syrjäseuduille tuotua on vaikea koskaan viedä sieltä pois. 1800-luvulla ihmisen vaikutus pohjoisen maisemassa moninkertaistui ja voimistui tekniikan kehittyessä.

Hieman myöhemmin mukaan tulivat arkisemmat ihmislajin jäljet. John McCannon kirjoittaa koko napapiirin yläpuolisen maailman täydellisestä muuttumisesta 1900-luvulla: ”Maisema, jossa roska oli ollut tuntematon asia vuosisatoja, oli nyt siroteltu siellä täällä tökerösti täyteen limonadipulloja, käytettyjä paristoja, purukumikääreitä, savukkeenpätkiä, jätemuovia ja kaikenlaista muuta roinaa.”

Ja se oli vasta alkua. 1930-luvulla Arktista alkoi tähdittää Neuvostoliiton Gulag-leirien valtava verkosto kuin tuhansien kilometrien ruostetahra. Kylmän sodan aikana taas Yhdysvallat hautasi 9000 tonnia romua ikiroutaan, jonka ikuisuus on koko ajan kyseenalaisempi. Vähitellen ne – mukaan lukien radioaktiiviset aineet ja kemikaalit – pääsevät vapaaksi.

Eikä se ollut vielä mitään verrattuna amerikkalaisten ydinkokeisiin Aleuteilla tai Neuvostoliiton vastaaviin testeihin Novaja Zemljalla. Neuvostoliiton Siperian arktisella alueella tekemiä tuhoja onkin nimetty ”pohjoisen AIDSiksi”.

Ja Siperiasta puheen ollen, alueella tapahtuu nykyään noin 3000 öljyputkirikkoa vuodessa, siis yli kahdeksan joka päivä. Taigaan vuotaa valtavasti hukkaöljyä, joka säilyy roudassa vahingollisena ja leviää sen

sulaessa. Lisäksi suurempia öljykatastrofeja on sattunut viime vuosina useita eri puolilla Venäjän Arktista.

Myös Pohjois-Amerikan arktinen maisema on nykyään joiltain osin enemmän katastrofi kuin valkea unelma. Charles Emmerson kuvaa Alaskan Prudhoe Bayn tuntumassa sijaitsevan Deadhorsesin öljynporaustukitkohdan nykytilaa:

Rakennukset ovat jäänteitä varhaisemmalta arktisen ryntäyksen ajalta. Näinä päivinä Deadhorse muistuttaa enemmänkin ”Ozymandiasia” kuin Xanadua. – –

Sanan puhtaimmassa merkityksessä Deadhorse on kaato-
paikka. Kuorma-autot, renkaat, tyhjät konttitalot ja raskaan ka-
luston ruosteiset ruhot on siroteltu mailien mitalta tien varteen.
Niiden siirtämisen hinta on liian korkea. – – Deadhorse on
teollinen joutomaa.

Tällainen on nykypäivän Arktis.

Vaikka teolliset joutomaat ovat pieniä pisteitä näennäisen äärettömällä arktisella alueella, niiden fyysinen ja henkinen vaikutus on selvästi suurempi. Eikä kaikkia jälkiä tulla luultavasti koskaan korjaamaan pois.

Modernin ajan jätteet eivät ole ainoa roiske Arktiksen valkoisen paidan rinnuksella. Ikiroudan sulaessa esiin putkahtelee metaanin ohella ammoisia tauteja, kuten pernaruttoa, joka on tyyneästi odotellut routaan kuolleissa ruhoissa aikaa parempaa.

Lisäksi on muistettava monet banaalimmat arktisen alueen tahrat, joita ei yleensä tulla edes erikseen ajatelleeksi, kuten supermarketit, satamat, varastohallit, turistikeskukset, pysäköintialueet ja kaikki muu meille tottumukseksi muodostunut.

Pohjoinen on merkitty karttoihin valkoisella, vaikka jää ja lumi vähenevät koko ajan. Valkoisten alueiden katoaminen kiihdyttää entisestään arktisen alueen lämpenemistä ja sulamista: kun lumi ja jää eivät heijasta aurinkoa pois, valo ja lämpö jäävät maahan ja mereen. Sama noidankehä pätee Arktiksen rakentamiseen ja roskaamiseen:

mitä enemmän ihmisen jälkiä sinne ilmaantuu, sitä oikeutetumpaa tuhon jatkaminen on.

Jopa haaveet pohjoisesta tahriutuvat. Unelmoin pitkään käyväni Venäjän pohjoisella Kamtšatkan niemimaalla. Se on koskematonta erämaata, johon ei mene maantietä tai edes rautatietä, ja siellä karhut vaeltavat ja vuoret ovat juuri sellaisia kartioita kuin lapsen mielikuvissa... Vuoden 2020 lopulla venäläiset tutkijat kuitenkin saivat selville, että valtavia osia Kamtšatkan merialueista on kaikessa hiljaisuudessa kauttaaltaan saastunut. Pohjaeläimistä yli 90 prosenttia on kuollut ja osa niistä ajautunut rantaan kuin missäkin merenpohjan joukkomurhassa. Tuhoja tutkinut sukeltaja kertoi saaneensa kemiallisia palovammoja sukelluksen jälkeen. Luultavasti jätteet ovat peräisin neuvostoaikaisista armeijan tukikohdista.

Arktis ei katoa mihinkään. Se on olemassa vielä sadan ja tuhannen vuoden päästä. Sen olomuoto vain saattaa olla toinen. Tulevaisuuden Arktis on kiinteän sijaan nestemäinen. Se pitäisi merkata karttaan valkoisen sijaan sinisellä ja mustalla.

TAHRATTU KUVA

Amerikkalaiskirjailija William T. Vollmannin romaanissa *The Rifles* tarinan päähenkilö saapuu ystävänsä kanssa kaukaiseen Resoluten kaupunkiin Kanadan arktisella alueella. He ovat lähteneet sinne löytääkseen aidon luonnon ja perinteisen kulttuurin, mutta ensimmäisenä he näkevätkin valtavan kaatopaikan. Toinen harmittelee autenttisen pohjoisen katoamista kaatopaikan alle toteamalla: ”Harmi. Paikka oli täydellisen hyvä sitä ennen.” Toinen kuitenkin kiistää tämän ajatuksen ja intää: ”Se on hyvä edelleen! Se on hyvä!”

Kaatopaikalla makaa kuollut naali. Miehet miettivät voisiko sen turkin vielä käyttää johonkin, mutta eivät keksi mitään.

Resolute kaatopaikkoineen on tosielämässäkin osoitus asutun Arktisen keinotekoisuudesta. Kylä syntyi, kun Kanada siirsi 1950-luvulla